

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра соціогуманітарних технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО
НАВЧАННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки
(Інклюзивна освіта)»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ОПНм-21
Куліш *Ганна* Олегівна

Керівник:
к.пед.н., доцент
Потапюк *Лілія* Миколаївна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
15 грудня 2023 р.
Гарант освітньої-професійної
програми:
к.пед.н., доцент
Потапюк *Л.М.*

Луцьк – 2023 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: цифрових, освітніх та соціальних технологій
 Кафедра: соціогуманітарних технологій
 Ступінь вищої освіти: *магістр*
 Сфера знань: 01 Освіта/ Педагогіка
 Спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки
 Освітньо-професійна програма: Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Оксана ЖУК

Оксана Жук 2023 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВИТИ

Куліш Ганні Олегівні

1. Тема кваліфікаційної роботи *Організація особистісно орієнтованого навчання осіб з особливими потребами*

Керівник роботи *Потатюк Лілія Миколаївна, к. пед. н., доцент*
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «14» січня 2023 року
 № 36/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи 10.12.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: науково-педагогічна література, періодичні видання, науково-методичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): аналіз літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи, виклад загальної проблеми і вибір напрямів дослідження; опис рішення актуальної проблеми та основних методів дослідження; методика для проведення експерименту, експериментальне дослідження та аналіз його результатів.

5. Перелік графічного матеріалу:

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>Перший розділ «Теоретичні засади організації особистісно орієнтованого навчання осіб з особливими потребами»</i>	Доц. Потапюк Л.М.		
<i>Другий розділ «Розробка та експериментальна перевірка програми адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання»</i>	Доц. Потапюк Л.М.		
<i>Висновки</i>	Доц. Потапюк Л.М.		

7. Дата видачі завдання «17» січня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Прізвище виконавця
1.	<i>Обґрунтування теми</i>	до 01.02.23 р.	Викл. Куліш Г.О.
2.	<i>Огляд літератури з досліджуваної проблеми</i>	до 01.04.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
3.	<i>Перший розділ</i>	до 01.06.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
4.	<i>Другий розділ</i>	до 01.09.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
5.	<i>Висновки та пропозиції</i>	до 15.09.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
6.	<i>Формування списку використаних джерел</i>	до 01.10.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
7.	<i>Формування додатків</i>	до 15.10.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
8.	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	до 01.11.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
9.	<i>Нормоконтроль</i>	до 01.12.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
10.	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	до 08.12.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.
11.	<i>Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту</i>	до 10.12.23 р.	Викл. Потапюк Л.М.

Здобувач вищої освіти _____ Куліш Г.О.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Потапюк Л.М.

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра соціогуманітарних технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО
НАВЧАННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки
(Інклюзивна освіта)»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ОПНм-21
Куліш Ганна Олегівна

Керівник:
к.пед.н., доцент
Потапюк Лілія Миколаївна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2023 р.
Гарант освітньої-професійної
програми:
к.пед.н., доцент
Потапюк Л.М.

Луцьк – 2023 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра: соціогуманітарних технологій
Ступінь вищої освіти: *магістр*
Галузь знань: 01 Освіта/ Педагогіка
Спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма: Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Оксана ЖУК

« ___ » _____ 202__ р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Куліш Ганні Олегівні

1. Тема кваліфікаційної роботи *Організація особистісно орієнтованого навчання осіб з особливими потребами*

Керівник роботи *Потапюк Лілія Миколаївна, к. пед. н., доцент*
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «14» січня 2023 року
№ 36/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи 10.12.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: науково-педагогічна література, періодичні видання, науково-методичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): аналіз літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи, виклад загальної проблеми і вибір напрямів дослідження; опис рішення загальної проблеми та основних методів дослідження; методика для проведення експерименту, експериментальне дослідження та аналіз його результатів.

5. Перелік графічного матеріалу:

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>Перший розділ «Теоретичні засади організації особистісно орієнтованого навчання осіб з особливими потребами»</i>	Доц. Потапюк Л.М.		
<i>Другий розділ «Розробка та експериментальна перевірка програми адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання»</i>	Доц. Потапюк Л.М.		
<i>Висновки</i>	Доц. Потапюк Л.М.		

7. Дата видачі завдання «17» січня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	<i>Обігрування теми</i>	до 01.02.23 р.	Виконано
2.	<i>Огляд літератури з досліджуваної проблеми</i>	до 01.04.23 р.	Виконано
3.	<i>Перший розділ</i>	до 01.06.23 р.	Виконано
4.	<i>Другий розділ</i>	до 01.09.23 р.	Виконано
5.	<i>Висновки та пропозиції</i>	до 15.09.23 р.	Виконано
6.	<i>Формування стиску використаних джерел</i>	до 01.10.23 р.	Виконано
7.	<i>Формування додатків</i>	до 15.10.23 р.	Виконано
8.	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	до 01.11.23 р.	Виконано
9.	<i>Нормоконтроль</i>	до 01.12.23 р.	Виконано
10.	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	до 08.12.23 р.	Виконано
11.	<i>Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту</i>	до 10.12.23 р.	Виконано

Здобувач вищої освіти _____ Куліш Г.О.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Потапюк Л.М.

АНОТАЦІЯ

Куліш Г.О. Організація особистісно-орієнтованого навчання осіб з особливими потребами. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОПП «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки». Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2023.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У роботі досліджено: у першому розділі окреслені теоретичні засади організації особистісно орієнтованого навчання осіб з особливими потребами, зокрема охарактеризовані особливості становлення поняття «особистісно орієнтоване навчання»; проаналізований особистісно орієнтований підхід в інклюзивному навчанні дітей з особливими потребами. У другому розділі здійснені розробка та експериментальна перевірка програми адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання; проаналізовані форми та методи адаптації дітей з особливими потребами в інклюзивному навчальному просторі.

Ключові слова: *особистісно орієнтоване навчання, особистісно орієнтований підхід, особи з особливими потребами, адаптація до умов навчального середовища, особистісні технології.*

ANNOTATION

Kulish H. Organization of Personal-Oriented Training of Persons with Special Needs

Qualification work of the master of OPP "Educational, pedagogical sciences (Inclusive education)" specialty 011 "Educational, pedagogical sciences". Lutsk National Technical University. Lutsk, 2023.

The qualification work of the master consists of an introduction, two sections, conclusions, a list of used sources, appendices.

The paper investigates: the theoretical foundations of the organization of personality-oriented learning of persons with special needs are outlined in the first section, in particular, the features of the formation of the concept of "personality-oriented learning" are characterized; the personality-oriented approach in inclusive education of children with special needs is analyzed. The development and experimental testing of the adaptation program for children with special needs in the conditions of the organization of personality-oriented learning are carried out in the second section; the forms and methods of adaptation of children with special needs in the inclusive educational environment are analyzed.

Key words: *personality-oriented learning, personality-oriented approach, persons with special needs, adaptation to the conditions of the educational environment, personal technologies.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	10
1.1. Становлення поняття «особистісно орієнтоване навчання»	10
1.2. Особистісно орієнтований підхід в інклюзивному навчанні дітей з особливими потребами	23
РОЗДІЛ 2. РОЗРОБКА ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ	33
2.1. Форми та методи адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання в інклюзивному навчальному просторі	33
2.2. Зміст та аналіз результатів Програми адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання	40
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

У зв'язку із значним зростанням кількості дітей із особливими потребами у вітчизняному освітньому просторі активно впроваджуються технології інклюзивного навчання. Серед нових технологій, які виділилися на основі педагогіки співробітництва, особливе місце займає особистісно орієнтоване навчання (Г. Балл, Н. Бібік, І. Єрмаков, С. Подмазін, О. Савченко, І. Якиманська та ін.), яке відрізняється від традиційного і у центрі якого стоїть особистість дитини як найвищої цінності з її духовним та моральним потенціалом.

Зміст цього поняття у дослідженнях науковців є неоднозначним. В одних – це реалізація індивідуального підходу в навчанні, індивідуального потенціалу особистості. Інші дослідники співвідносять цю категорію з інноваційними процесами в освіті. Особистісно орієнтоване навчання є такою педагогічною діяльністю, в процесі якої створюються усі безпечні та комфортні умови, які необхідні учням для реалізації природного потенціалу, формування самостійності, ініціативності, активності, здатності до самореалізації та самовдосконалення, успішної соціалізації в суспільстві тощо.

Становлення особистісно орієнтованого навчання викликане соціально-економічними змінами в нашому суспільстві, розвитком ринкових відносин, які вимагають у майбутніх фахівців великого професіоналізму, мобільності, формування високої компетентності та особистісних якостей.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що ідеї особистісно орієнтованого навчання розроблені в низці наукових досліджень учених, зокрема І. Беха, В. Безпалько, І. Зязюна, Г. Китайгородської, К. Роджерса, С. Рубінштейна та інших.

Педагогічні системи Ш. Амонашвілі, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, В. Шаталова та ін. побудовані на ідеї гуманізму. Учені В. Бондар, В. Засенко, Г. Блеч, О. Хохліна, А. Шевцов та ін. окреслюють особливості особистісно орієнтованого підходу дітей з психофізичними порушеннями. Проблема викладання в інклюзивному закладі освіти висвітлена

у працях E. Avramidis, S. Ben-Yehuda, U. Last, Y. Leyser, В. Бондара, О. Будника, О. Гордійчук, З. Щевців, М. Швед та ін.

Таким чином, актуальність проблеми, її соціальна значущість, необхідність подолання визначених суперечностей обумовили вибір теми дослідження «Організація особистісно-орієнтованого навчання осіб з особливими потребами».

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі дослідження стану та особливостей організації особистісно орієнтованого навчання осіб з особливими потребами.

Для досягнення означеної мети дослідження визначили такі **завдання**:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз наукових психолого-педагогічних джерел з проблеми дослідження.

2. Визначити особливості особистісно орієнтованого підходу в інклюзивному навчанні осіб з особливими потребами.

3. Дослідити особливості впровадження форм і методів адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання.

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність Програми адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання.

Об'єктом дослідження є процес організації особистісно-орієнтованого навчання осіб з особливими потребами в інклюзивному навчальному закладі.

Предмет дослідження є особливості організації особистісно-орієнтованого навчання осіб з особливими потребами.

У дослідженні використовувалась такі **методи**: теоретичні (вивчення психолого-педагогічної, методичної літератури з обраної проблеми, аналіз та систематизація теоретичних даних); емпіричні (анкетування, експертна оцінка, порівняння, аналіз отриманих результатів); методи графічного та табличного зображення аналітичних даних.

Наукова новизна дослідження: розроблено та експериментально перевірено ефективність впровадження Програми адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання серед учнів 5-7-х класів Нововолинського ліцею № 4 імені Т.Г. Шевченка Нововолинської міської ради Волинської області.

Практичне значення дослідження. Результати та висновки дослідження можуть бути використані в освітньому процесі загальноосвітніх закладів. для підготовки майбутніх педагогів до здійснення професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Апробація дослідження. Основні положення і результати досліджень за темою кваліфікаційної роботи оприлюдненні у формі публікації тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях [15, 23, 24].

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Становлення поняття «особистісно орієнтоване навчання»

Сучасні процеси реформування освіти, які відбуваються в суспільстві, зумовлюють вихід на вищу якість, необхідність звернення до особистості як найвищої духовної цінності, усвідомлення її особливої соціальної ролі, виховання особистісних якостей. Роль навчання в особистісному розвитку і становленні особистості, наданні допомоги з метою здійснення успішної соціалізації у зв'язку з цим значно підвищується. Тому ідея розвитку та становлення особистості в соціумі як вищої цінності, її індивідуальності займає одне із основних місць.

Сучасна школа і педагогіка намагається змінити підходи до навчання, відкоригувати його соціальний зміст, «оновити» відношення між учасниками навчального процесу і орієнтується на розвиток особистості учня як суб'єкта освіти, який самореалізує особистісні якості, проявляє в суспільстві високу активність. У цьому випадку діяльність школи спрямовується на повагу до власної гідності учнів, забезпечення розвитку індивідуальної життєвої мети, запитів та інтересів, пошук нових шляхів підвищення якості навчання, створення сприятливих умов для їхнього самовизначення.

Якість навчального процесу визначається тоді, коли відбувається реалізація усіх потенційних можливостей дитини, звертається увага на її індивідуальні особливості, здійснюється її повноцінний розвиток. Необхідні умови, які створюються з цією метою, сприяють розвитку інтелектуального і творчого потенціалу особистості, допомагають реалізувати її основні особистісні та професійні цілі й цінності.

Тому сучасна педагогічна наука і практика зосереджує увагу на пошук таких технологій навчання, які б забезпечували особистості учня успішну

соціалізацію, сприяли б його самореалізації та самовираженню. Криза технократичної цивілізації призвела до усвідомлення інших цінностей освіти – духовних, застосуванням у навчально-виховному процесі особистісної парадигми. Внаслідок такого пошуку виникла педагогіка співробітництва, авторами якої стали Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, В. Шаталов.

Серед нових технологій, які виділилися на основі педагогіки співробітництва, особливе місце займає особистісно орієнтоване навчання (Н. Бібік, І. Єрмаков, С. Подмазін, О. Савченко, І. Якиманська та ін.). Воно є пріоритетним в умовах Нової української школи. Становлення особистісно орієнтованого навчання викликане перш за все соціально-економічними змінами в нашому суспільстві, розвитком ринкових відносин, які вимагають у майбутніх фахівців великого професіоналізму, мобільності, формування високої компетентності та особистісних якостей.

Становлення поняття «особистісно орієнтоване навчання» відбувалося довго і «сягає часів гуманізації як однієї з передумов до «олюднення» освіти». Воно спочатку називалося по-різному. Усі ці концепції можна об'єднати у ліберальну педагогіку.

Ліберальний підхід пов'язаний з ідеями педагога-реформатора Дж. Дьюї, який вдався до критики традиційної школи з приводу авторитарної позиції вчителя та його зневаги до особистості учня. Створені ним прогресивні ідеї педоцентризму (центральною постаттю у навчальному процесі має бути учень) повинні виходити з інтересів та потреб дитини. Тобто увесь процес навчання має враховувати особистісні мотиви кожної дитини.

Отож, прибічники гуманістичної психології пропонують відхід від традиційної школи й технократичних підходів та перехід до інших принципів у навчально-виховному процесі. Основну свою увагу вони акцентують на принципі «розвиваючої допомоги». Суть цього принципу полягає у наданні дитині самостійності й допомоги в усвідомленні самої себе, розкритті власного внутрішнього потенціалу, знаходженні власних рішень у здійсненні вибору, відповідальності за цей вибір.

Варто згадати напрям гуманістичної психології, який був поширений із середини ХХ століття, її особливості і представників Р. Бернса, А. Маслоу, Р. Мея, Дж. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фрома, К. Хорні та ін. Вони почали розглядати особистість як найвищу індивідуальну (неповторну) цінність, яка потребує реалізації своїх потенційних можливостей (самоактуалізації) задля власного самоствердження в суспільстві (А. Маслоу). Особистість має можливість розвивати свої природні здібності, вона здатна приймати власні рішення, відповідати за кожний свій вибір і крок, виробляти власну систему цінностей і принципів поведінки в процесі своєї життєдіяльності (К. Роджерс).

Карл Роджерс в основу особистісно орієнтованого навчання поклав принципи гуманістичного спрямування у філософії, психології та педагогіці. Серед них він виділив:

- значущість усього власного світу щодо сприйняття навколишньої дійсності;
- здатність індивіда до постійних змін;
- непізнаваність внутрішнього світу до кінця кимось ззовні;
- сприйняття людиною навколишнього світу шляхом власного пізнання та розуміння;
- постійне прагнення людини до самопізнання, самореалізації та самовдосконалення;
- досягнення повного взаєморозуміння через процес спілкування на основі взаємодії з іншими людьми;
- суттєву вагомість зовнішньої оцінки для процесу пізнання.

Таким чином у результаті наукових напрацювань вчених спочатку виникає термін «гуманістичний підхід», згодом з'являється поняття «особистісний підхід». Гуманістичний підхід передбачав погляд на людину (був властивий тільки їй), яка здатна до постійної активності та самоактуалізації.

Людина у наукових доробках названих вище учених є в центрі уваги і розглядається як унікальна своєрідна система. Вона вільна у своїх вчинках та

думках, має право вибору щодо стилю своєї поведінки і цінностей, планування свого майбутнього життя і особливостей його регулювання.

Визначення особистісного підходу на сучасному етапі (60-х рр. ХХ ст.) запропонували К. Роджерс, А. Маслоу та В. Франкл, згодом, у 70–90-х рр. ХХ ст. – І. Бех, І. Кон, В. Сухомлинський, Б. Федоришин та ін. Учені були переконані в тому, що повноцінний розвиток дитини відбувається лише тоді, коли створюються усі умови для розкриття її власних можливостей, становлення власного і неповторного «Я», формування процесів самосвідомості, самоаналізу, самовизначення, самореалізації, самоствердження.

У наукових доробках А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського у свій час уже були розроблені положення (без назв поняття, принципів і методів), що також стосуються основних аспектів особистісно орієнтованого навчання і виховання. Основним своїм завданням педагоги ставили питання повноцінного розвитку особистості, розкриття її особистісного потенціалу.

Слушною є думка ученої Н. Дічек, яка у своєму науковому доробку переконливо стверджує, що «суспільно-політичні й ідеологічні зміни в Україні на зламі 1980-1990-х років лише узасаднили зміни освітніх парадигм, коли на місце парадигми школи учіння прийшла особистісно орієнтована освітня парадигма» [8, с. 144].

Г. Балл, І. Бех, Н. Бібік, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, А. Маслоу, Н. Остапенко, М. Пентилюк, К. Роджерс та ін. у своїх наукових доробках аналізують особливості особистісно орієнтованих технологій, які орієнтуються на особистісно орієнтованому підході.

Дослідники Є. Бондаревська, А. Валіцька, В. Лугай, Г. Овчинніков, С. Подмазін, А. Плігін, В. Шинкарук, А. Фурман та ін. переконують у відмінності концептуально-понятійної структури між науковими уявленнями щодо понять «особистісно орієнтоване навчання» та «особистісно орієнтований підхід».

Науковці стверджують, що особистісно орієнтований підхід є важким у розробці і в той же час важливим психолого-педагогічним принципом організації навчально-виховного процесу, завдяки якому відбувається переорієнтація освіти на особистісний розвиток учнів і тим самим забезпечується її ефективність.

До структури особистісно орієнтованого підходу варто також зараховувати концептуальні положення, різні цільові установки, різноманітні методико-психодіагностичні, психолого-технологічні засоби тощо. Усі ці компоненти в сукупності допомагають краще і цілісно сприйняти й розуміти особистість учня.

У педагогічній психології та практичній педагогіці на початку ХХІ ст. також значна увага приділяється особистісно орієнтованому підходу. Визначення категорії «особистісно орієнтований підхід» до процесу навчання також відбувалося поступово. Так, науковці пропонують різні форми особистісного підходу. Зокрема, С. Гончаренко, В. Данильчук, Н. Сергєєв надають перевагу поняттю «особистісний або особистісно-центрований підхід»; С. Сисоєва більше схиляється до поняття «особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип», дефініцію «принцип діяльнісно-особистісного підходу» пропонує В. Андрєєв; для Л. Деркач актуальним є поняття «системний особистісно-діяльнісний підхід»; «особистісно-соціально-діяльнісний підхід» обирає М. Феденко; поняття «індивідуально-особистісний підхід» пропонує О. Савченко; учена С. Світлична акцентує увагу на понятті «гуманно-особистісний підхід» тощо.

С. Гончаренко категорію «особистісний підхід» розуміє як свідоме ставлення педагога до відповідального учня, який є активним суб'єктом цієї взаємодії. Таке визначення приводить до розуміння змісту цієї категорії як організації педагогічної взаємодії її учасників на основі суб'єкт-суб'єктних відносин. Звідси, відповідно, можемо стверджувати, що категорія «особистісний підхід» передбачає спрямування цілісної уваги вчителя у процесі

навчання на неповторну особистість учня як відповідального суб'єкта власного самоствердження та розвитку його навчальної діяльності у цьому процесі.

У «Словнику української лінгводидактики» М. Пентилюк категорію «особистісно орієнтований підхід» розуміє як «послідовне ставлення педагога до учня як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку та суб'єкта виховної взаємодії. У центрі навчання знаходиться учень як індивідуальна особистість. З огляду на його інтереси, рівень знань і сформованості вмінь, словесник визначає мету і спрямовує навчально-виховний процес на розвиток особистості кожного. Отже, способи репрезентації навчальної теорії, добір ілюстративного матеріалу, вибір різних методів, прийомів відбувається крізь призму особистості учня – його потреб, мотивів, інтелекту, здібностей тощо» [31, с. 204].

Особистісно орієнтований підхід передбачає орієнтацію освітнього процесу на унікальну особистість кожного учня, врахування його суб'єктного досвіду і характеру, розвиток індивідуальності. Методика особистісно орієнтованого підходу передбачає грамотне врахування певних особливостей: підбір навчальної інформації, надання якісних рекомендацій, вибір основних форм контролю і суб'єктивне оцінювання цього процесу. Усі завдання спочатку краще виконувати разом із дитиною, а згодом починати їй допомагати, застосовуючи різні форми роботи.

Для успішної реалізації цього підходу потрібно[^]

- надати учневі право вибору усіх напрямів, які їм більше до вподоби;
- здійснювати навчально-виховний процес застосовуючи демократичний стиль спілкування, творчості і успіху, суб'єктивності, індивідуальності;
- впроваджувати компетентнісний підхід, який передбачає систематизацію умінь учня, комплекс компетенцій, здатність самостійно вирішувати проблеми, брати на себе відповідальність, орієнтуватися у складних мінливих умовах життя тощо.

З метою успішної реалізації особистісного підходу у навчанні, надзвичайно важливим є перетворення процесу навчання у процес

самоутвердження кожного окремого учня як особистості. Впровадження особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес дасть можливість змінити погляди на особистість учасників навчального процесу, повному оцінити роль освіти, її соціальну значущість, переосмислити процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії, відношення самої людини з оточуючим її світом.

Особистісно орієнтована освіта спрямовує свої зусилля як на реалізацію зовнішніх атрибутів діяльності особистості, так і реалізацію внутрішнього потенціалу учня (співпраця, саморозвиток, виявлення індивідуальних особистісних функцій тощо). Освіта може гуманізуватися за умови, якщо в особистісно орієнтованому навчанні зосереджувати основну увагу на особистість дитини, розвиток її самобутності й самоцінності.

З огляду на це, основною метою особистісно орієнтованої освіти є:

- розкриття особливостей кожного учня,
- дослідження його внутрішнього світу, спрямування на реалізацію усіх його потенційних можливостей,
- забезпечення необхідних умов для самопізнання і самовдосконалення,
- налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками навчального процесу, забезпечення успішної соціалізації тощо.

Особистісно орієнтована освіта включає в себе чотири структурно взаємопов'язані між собою компоненти (аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-творчий, особистісний), які можна побачити на рис. 1.1.

Рис. 1. 1. Компоненти особистісно орієнтованої освіти

Категорія «особистісно-орієнтоване навчання» означає процес навчання, основною фігурою якого є неповторна особистість з її особливостями (потребами, мотивами, інтелектом, здібностями, індивідуальними особливостями). У процесі такого навчання на першому етапі в учнів формується суб'єктивний досвід: виробляється самостійність, проявляється ініціативність, з'являються відповідальність та критичне мислення тощо, який пізніше, відповідно, узгоджується із змістом освіти загалом.

Оскільки дитина є соціальною істотою і соціалізується в суспільстві, мета особистісно орієнтованого навчання полягає у повному розкритті у дитини суб'єктного досвіду (індивідуальних аспектів її розвитку, потенційних можливостей, посилення власної активності, розкриття своєї неповторності) та наданні усіх необхідних порад, які потрібні для покращення становлення її індивідуальності, самовираження, самовдосконалення та самореалізації в суспільстві. У процесі особистісно орієнтованого навчання увага зосереджується на особистості учня, розвитку його самоцінності, який шляхом самопізнання та саморозвитку із об'єкта навчання поступово перетворюється у суб'єкт.

Мету особистісно орієнтованого навчання складає:

- надання підтримки учневі у процесі навчання;
- визначення життєвого досвіду, ще не розкритих пізнавальних здібностей, рівня інтелекту, інтересів; формування позитивної мотивації до пізнання (самопізнання) навколишнього світу і себе;
- розвиток низки таких потрібних для сучасної людини механізмів, як самореалізація, саморозвиток, адаптація, саморегуляція, самозахист, самовиховання, самовдосконалення тощо.

Увесь зміст особистісно орієнтованого навчання передбачає спрямованість на формування особистісного потенціалу учнів, знаходження способів пізнання з орієнтацією на групову роботу учнів, їхню самостійність і самовираження. А отже, саме особистісний компонент виступає визначальним складником та основним чинником у процесі побудови процесу навчання.

«Методичні умови особистісно орієнтованого навчання покликані гармонізувати освітні запити, цілі, прагнення учнів та вчителів з їх потенційними можливостями, цей процес здійснюється шляхом створення методичної системи організації особистісно орієнтованого навчання, його навчально-методичного забезпечення, запровадження особистісно орієнтованого змісту освіти (орієнтація на комплекс цінностей – загальнолюдських, національних, регіональних, групових, етнічних, індивідуальних), що передбачає забезпечення особистісної значущості для кожного школяра засвоєних ним знань та самого процесу учіння» [36, с. 235].

«При особистісно організованому навчанні важливе створення психологічно комфортних умов для розвитку кожного учня: простоту в спілкуванні, але без фамільярності, відвертість, що межує з відкритістю, без фальші, довіру без потурання, прохання без благання, порад без нав'язування, вимоги без пригнічення особистості; серйозного тону без натягнутості, іронію та гумор без насмішки, вимогливості та причіпливості; доброзичливості, наполегливості без упертості, ділового тону без роздратованості, сухості, холодності» [17, с. 7–8].

Серед основних ознак особистісно орієнтованої навчально-виховної моделі, на нашу думку, можна виділити такі:

- суб'єктність дитини;
- ставлення педагога до дитини як до найвищої цінності;
- педагог докладает усіх зусиль для максимального розкриття потенційних можливостей учнів, стимулювання до саморозвитку і самовдосконалення;
- учень має власну гідність і поважає думку інших;
- з метою виявлення самостійності відносини між вчителем і учнем базуються на рівноправності обох сторін тощо.

Процес реформування освіти вимагає тісного поєднання навчання з учінням, створення передумов для формування творчої особистості, навчання учнів самостійно та креативно мислити, вміти дискутувати, відстоювати свої думки, вирішувати педагогічні ситуації та проблеми, знаходити цікаву інформацію, робити правильні та оригінальні висновки.

Важливе значення у контексті реалізації особистісно орієнтованого навчання належить особистості вчителя та учня. Учитель є консультантом, який закладає основу у навчально-педагогічний процес. Цей процес він організовує таким чином, щоб виявити особливості характеру кожної дитини, її цінності і погляди; прийняти усі її недоліки і помилки; побачити, як вона комунікує з оточуючими її людьми тощо. Заслуга вчителя в означеному контексті в тому, щоб повністю прийняти дитину такою, якою вона є насправді.

Учитель має розгледіти в учневі особистість, яка є активним суб'єктом навчального процесу (має власну думку, позицію, індивідуальний стиль засвоєння знань, займає партнерську позицію по відношенню до вчителя). У цьому контексті основне завдання педагогів – вивити особливості кожного учня, зосередити увагу на його потребах і мотивах, допомогти кожному розвинути власний моральний та духовний потенціал, досягти певних вершин, сформувати позитивні ціннісні орієнтації. З урахуванням зазначеного таке навчання має спрямовуватися на гуманну, моральну, високоінтелектуальну особистість учня.

«Сучасний учитель повинен співпрацювати з учнем, розмірковуючи разом із ним над різноманітними проблемами, дослухаючись до його побажань та потреб, убачаючи в ньому найвищу цінність у світі. Педагог має утримуватись від моральних оцінок особистості, щоб надати можливість учневі самостійно пройти свій шлях пізнання навколишнього світу. Особливо це стосується молодших школярів, чуттєва сфера яких ще дуже тонка, вразлива. З цією метою спрямовуємо увагу на ознайомлення з гуманістичними освітніми технологіями та на їх провадження в навчально-виховний процес початкової школи... Пізнаючи світ цілісно, через інтегровану діяльність, з урахуванням індивідуальних можливостей і вікових особливостей психофізіологічного розвитку, учень має вчитися у співпраці з учителем і товаришами, які його підтримують і надихають, разом радіють досягненням» [36, с. 174–175].

«Забезпечення в класі сприятливих умов для невимушеного спілкування, застосування діалогічних та дискусійних форм навчання, постійне надання можливостей для самостійної творчої діяльності учнів, запровадження спеціальних вправ для мовленнєвого розвитку дає змогу досягти значного рівня сформованості комунікативних компетентностей школярів» [28, с. 189–190].

А отже, активна співпраця між особистістю вчителя і учня має будуватися на основі таких основних ознак особистісно орієнтовного навчання:

- стимулювання розвитку, саморозвитку й відповідальності учнів;
- акцентування уваги на потребах дитини;
- гуманізація спілкування у навчально-виховному процесі;
- співпраця між учителем та учнем;
- надання переваги діалоговому спілкуванню;
- забезпечення психічного здоров'я учнів;
- оптимізація навчально-виховного процесу (врахування природних нахилів та здібностей учнів і пристосування до них методик).

Дослідниця С. Яценко «у контексті ідеї суб'єкт-суб'єктної взаємодії головних учасників навчально-виховного процесу як концептуальної умови реалізації особистісно орієнтованого навчання виокремлює психолого-

педагогічні та методичні умови реалізації особистісно орієнтованої системи навчання» [37, с. 235].

На думку ученої, «психолого-педагогічні умови визначаються психологічними основами організації особистісно організованого навчання та передбачають спеціальну підготовку вчителя до впровадження особистісно орієнтованих технологій, спрямованих на розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу рефлексії в процесі переходу від самоактуалізації до самореалізації» [37, с. 235].

Для впровадження та забезпечення якості особистісно орієнтованого навчання потрібно змінювати абсолютно все:

- позицію вчителя і позицію учня;
- атмосферу навчального середовища;
- методи та форми організації навчання тощо.

Особливістю особистісно орієнтованої технології є її відмінність від традиційної методики (див. табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти особистісно орієнтованої технології

Компоненти	Традиційна методика	Особистісно орієнтована технологія
Концепція	Учитель – суб'єкт навчання Учень – об'єкт навчання Навчання – результат діяльності Суб'єкт-об'єктна діяльність Принцип змагання Орієнтація на зовнішню мотивацію	Учитель – суб'єкт навчання Учень – суб'єкт навчання Навчання – процес діяльності Суб'єкт-суб'єктна діяльність Принцип співробітництва Орієнтація на внутрішню мотивацію
Мета і цілі	Акцент на формальних знаннях, уміннях і навичках Мета – формальний додаток до змісту навчання	Центрованість на усвідомленні необхідності мовленнєвих, мовних, комунікативних знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування Мета й цілі – стимул до діяльності, передбачає мотивацію, рефлексію та корекцію
Зміст	Має сталий фіксований обсяг Кінцева мета навчання Визначається як однопредметний	Гнучкий і взаємозв'язаний Засіб досягнення мети Має внутрішньоприметні і міжпредметні зв'язки
Процес навчання	Концентрація на відтворенні знань	Акцент на пошуку знань, виробленню власних компетентностей

Важливе значення у процесі застосування особистісно орієнтованої технології є побудова і проведення уроку. Так, науковці зазначають, що «технологія особистісно орієнтованого уроку передбачає, що учень, має оволодіти ключовими етапами діяльності: орієнтація – визначення мети – проєктування – організація – реалізація – контроль – корекція – оцінка» [20].

Основними вимогами, які ставляться до особистісно орієнтованої технології навчання, є такі:

- зміст матеріалу, який вивчається, повинен передбачати досвід попереднього навчання учнів;
- сутність матеріалу у підручнику чи викладеного учителем, більше спрямована на перетворення набутого суб'єктивного досвіду учня;
- необхідно узгоджувати суб'єктивний досвід із науковим змістом знань, які здобув учень;
- діяльність учнів має стимулюватися, а її зміст забезпечувати учням можливість саморозвиватися, самостверджуватися, займатися самоосвітою;
- учень має право вибирати навчальний матеріал, форми виконання завдань тощо;
- знаходити способи оцінювання навчальної роботи, яку продуктивно виконує учень;
- здійснюється контроль і оцінка як результатів, так і процесу учіння;
- навчальний процес забезпечує суб'єктивну діяльність учнів під час організації, здійснення, оцінки і самооцінки при вивченні матеріалу.

Отже, становлення особистісно орієнтованого навчання викликане соціально-економічними змінами в нашому суспільстві. На основі аналізу опрацьованих наукових джерел поняття «особистісно орієнтоване навчання» трактуємо як альтернативу традиційному навчанню; як процес цілеспрямованих суб'єкт-суб'єктних відносин учня та вчителя, який в основу ставить особливості індивідуального розвитку, мотиви, здібності, цінності учня, поєднання його можливостей і потреб, спілкування на засадах партнерства, тобто набуття ним неповторної індивідуальності через створення

розвивального середовища, реалізацію природного потенціалу, формування самостійності, ініціативності, активності, здатності до самоосвіти, самореалізації, самовдосконалення, успішної соціалізації в суспільстві тощо.

1.2. Особистісно орієнтований підхід в інклюзивному навчанні дітей з особливими потребами

«Сутністю інклюзивної освіти є навчання дітей з особливими освітніми потребами за умови пристосування освітнього простору до індивідуальних особливостей школярів, надання їм якісних освітніх послуг» [6], «формування в освітньому середовищі такої системи відносин, у якій люди з особливими потребами відчували б себе частиною спільноти, мали можливість діяти і, незважаючи на порушення психофізичного розвитку, бути визнаними в суспільстві. А отже, нормою має стати повага до відмінностей між людьми, як це демонструють практики передових країн світу» [22, с. 206].

Надзвичайно важливим є застосування в процесі інклюзивної освіти певних принципів. Серед них варто виділити єдність у прийнятті рішень, суб'єкт-суб'єктні відносини, діалогізм у спілкуванні, обопільний суверенітет, свобода спів розвитку. Зазначені принципи, як зазначає Л. Потапюк, «допомагають створенню сприятливої соціальної ситуації для розвитку осіб з ООП, забезпеченню рівного доступу до здобуття якісної освіти, засвоєння певних форм соціальної поведінки» [21, с. 122].

Втілення особистісно орієнтованого підходу у процес навчання в сучасних умовах гуманізації та демократизації освітньо-виховного процесу стало необхідним й у системі інклюзивної освіти «особливих» дітей. Починає формуватися модель інклюзивної практики навчання, при якій «особливі» діти включаються в загальний навчальний процес, оскільки «навчання зазначеної категорії дітей передбачає використання особистісно-орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи з урахуванням впливу особливостей їх розвитку на процес навчання» [6].

Основу індивідуального підходу в процесі навчання складає сутність учня та забезпечення його індивідуальної навчальної траєкторії. Для забезпечення індивідуального підходу, навчальний заклад має створити усі умови, щоб кожен учень міг успішно соціалізуватися у соціумі і самостійно вибирати шлях свого руху. Визначення пріоритетів у виборі форм і засобів щодо здійснення індивідуалізації і диференціації навчання слугуватиме успішному вирішенню цієї проблеми.

Аналіз наукових джерел показує, що педагоги у своїх творах часто звертаються до питань, які стосуються навчання і виховання дітей, серед яких вони аналізують питання щодо врахування індивідуальних особливостей дитини. Ще в період античності, у творах Аристотеля, Демокрита, Платона, бралися до уваги індивідуальні особливості дитини. Згодом у працях Я. Коменського, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо був обґрунтований принцип природовідповідності, що також вказував на врахування індивідуальних особливостей дитини.

Г. Сковорода у своїй теорії «сродної праці» основну увагу приділяв природним задаткам дитини. Їх розвиток залежить від самої дитини, її прагнень і старань. Усе це здійснюється у процесі виховання. Український педагог Х. Алчевська (др. пол. XIX – поч. XX ст.) у своїй діяльності також відстоювала ідею індивідуалізації. Передумовою для розгляду ідей індивідуалізації навчання на рівні соціального педагогічного і психологічного експериментів у 20-х рр. XX ст. стали дослідження відомого українського психолога Г. Костюка.

Американський психолог і філософ Д. Дьюї на початку XX ст. став автором нової моделі навчання. Її суть в тому, що вона спрямовувалась на розвиток самої особистості і враховувала її інтереси та можливості.

Для того, щоб подолати недоліки класно-урочної системи, потрібно було знайти інші форми організації навчально-виховного процесу, відмовитися від традиційної і знайти таку форму, яка б враховувала індивідуальність дитини. Так, американський педагог Е. Паркхерст запровадив у навчально-виховний процес систему «Дальтон-план». Це була система організації, яка враховувала

принцип індивідуального навчання, тобто була спрямована на розвиток ініціативності й самостійності, пошук ефективних методів.

Однак, система організації навчання Дальтон-план через її надмірну індивідуальність виявилася не зовсім вдалою, оскільки не була пов'язана з колективною працею учнів. Це не відповідало потребам суспільства. У зв'язку з цим елементи Дальтон-плану об'єднали з елементами класно-лекційної форми навчання, де використовувалися методи активного навчання.

З того часу навчання почало здійснюватися у колективах, так званих бригадах, а сама форма організації стала називатися лабораторно-бригадною. Однак, і ця форма виявилася недосконалою, мала певні недоліки, оскільки погіршувався рівень знань учнів і не приділялась належна увага науковим дослідженням. Таким чином знову повернулись до класно-урочної системи навчання.

Український педагог і психолог Г. Ващенко також дотримувався думки, що усю систему освіти варто організувати так, щоб вона була спрямована як на загальний розвиток, так і одночасно на розкриття індивідуальності учнів, їхніх здібностей і можливостей.

Український психолог Г. Костюк також вважав, що застосування принципу індивідуальності має поєднуватися разом із забезпеченням загального розвитку дитини та урахуванням її інтересів й нахилів.

Підсумовуючи аналіз педагогічної і психологічної літератури з питання індивідуалізації навчання, варто зазначити, що сучасні дослідники (В. Володько, С. Гончаренко, І. Підласий, О. Шпак та ін.) вважають, що індивідуалізація навчання (особистісно орієнтований підхід, індивідуальний підхід) – це така взаємодія між учасниками, коли застосовується увесь комплекс ресурсів, необхідних для забезпечення повноцінного розвитку особистості і формування її індивідуального стилю. Це важливий принцип навчання, який «базується на глибокому вивченні індивідуальних рис особистості в умовах життя».

Особливо це стосується дітей з особливими потребами, однією із основних умов ефективної інтеграції в освітній процес яких є успішна адаптація в інклюзивному освітньому середовищі та суспільстві загалом.

Види адаптації, які необхідні для успішної адаптації, мають застосовуватися відповідно до індивідуальних потреб кожної дитини. Серед них варто виділити:

- адаптацію середовища, забезпечення його архітектурної доступності;
- адаптацію щодо форм і методів навчання;
- адаптацію усього дидактичного матеріалу до індивідуальних особливостей учнів та умов навчального середовища.

Для того, щоб процес інтеграції був ефективним, для підвищення якості соціальної адаптації дитини з особливими потребами, необхідно забезпечити такі умови:

- навчальний процес має відповідати потребам «особливої» дитини і її потенційним можливостям;
- кожна дитина має відвідувати навчальний заклад, а батьки мають займатися вихованням такої дитини;
- коло спілкування дітей з особливими потребами не має обмежуватися лише комунікацією з навчальним закладом.

Навчальний заклад, педагогічний колектив мають створити комфортні умови для особистісного розвитку учня, розвитку його активності, самостійності та ініціативності, формування суб'єктності тощо. До основних таких умов відносять:

- здоровий мікроклімат як в закладі освіти, так і класі; гармонія у спілкуванні між усіма учасниками навчального процесу; забезпечення організації конструктивної взаємодії між ними;
- врахування індивідуального підходу, інтересів та здібностей кожного окремого учня, стилю спілкування учнів і педагогів;

- професійну компетентність педагогічного колективу, формування інклюзивної компетентності, прагнення до самовдосконалення та професійного зростання;

- наявність матеріального забезпечення навчального процесу та навчального закладу.

Реалізація цих умов потребує ламання стереотипів та оволодіння новими формами роботи всіма учасниками педагогічного процесу, а зміст освіти учнів з особливими потребами вимагає досконалого перегляду.

Варто зазначити, що індивідуальний підхід має застосовуватись на кожному із етапів педагогічного процесу і передбачати наявність у вчителя знань індивідуальних особливостей, здібностей та інтересів усіх учнів, особливостей їхнього ставлення до навчання для того, щоб забезпечити для них максимальну продуктивну роботу в інклюзивному освітньому середовищі.

Разом з тим процес особистісно орієнтованого підходу до навчання учнів з особливими потребами включає в себе узгодження усіх моментів з індивідуальними можливостями і здібностями кожної дитини, врахування способів навчальної діяльності. Зміст в кінцевому результаті має відображати саморозвиток учня.

Для категорії таких дітей орієнтація на особистісно орієнтовану освіту вимагає також зміни методів та прийомів навчання. У своїй професійній діяльності вчителі, працюючи з дітьми з особливими потребами, підбирають різні методи та форми роботи з «особливими» дітьми. Серед них можна використовувати :

- покрокову, поетапну допомогу вчителя;
- надання різного часу на виконання завдань;
- різні форми контролю в залежності від ситуації;
- групову форму роботи;
- надання можливості виконувати ти види діяльності, які для учня є найбільш успішними.

Дуже важливим під час процесу навчання є передбачення можливості застосовувати «рухову розрядку». Це можуть бути різні за своїм характером рухові вправи. Обов'язковим є використання у навчальному процесі наочних та практичних методів. Застосування цих методів у навчальному процесі дає можливість залучення усіх сенсорних каналів. Зокрема, застосування аудіального, візуального та кін естетичного сенсорних каналів сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Якщо основним методом у традиційній освіті є інформаційно-рецептивний чи ілюстративно-пояснювальний, особистісно орієнтоване навчання вимагає пошуково-дослідницького методу.

Головна його сутність полягає в тому, щоби вести кожну дитину до знань своїм шляхом, навчити їх самостійно мислити, здійснюючи пошукову роботу, аналізувати знайдений спосіб, бути об'єктивним в самооцінці своєї діяльності.

Для дитини з особливими потребами шкільний колектив є самим потужним ресурсом для успішної реабілітації та розвитку. Неможливо навчити дитину спілкуватися із однолітками, ізолюючи її від них. Від того, як будуть ставитись до неї інші діти, залежить її навчальна мотивація та душевний стан. Спільне навчання дітей з різним рівнем можливостей є позитивним та ефективним лише в тому випадку, якщо діти вчатьсь взаємодіяти один з одним, прагнуть ставати кращими й отримувати досвід від таких взаємовідносин.

Оскільки кількість учнів з особливими потребами щороку збільшується, для більш ефективного та оптимізованого навчання й виховання дітей із ООП всім педагогам, що працюють із даною категорією учнів, необхідна програма супроводу (розвитку).

При складанні індивідуальної програми розвитку потрібно обов'язково враховувати диференційований підхід і особливі освітні потреби кожного учня. При цьому потрібно орієнтуватися «на зону найближчого розвитку учня, тобто на потенційні можливості, які «сьогодні» реалізуються завдяки різним видам педагогічної зовнішньої допомоги, а «назавтра» стануть надбанням самостійної життєдіяльності особи» [6].

Психолого-педагогічний супровід осіб з особливими потребами, який передбачений індивідуальною програмою. Фахівці психолого-педагогічного супроводу не тільки володіють різними методиками, але й повинні вміти аналізувати проблемні ситуації, уміло планувати діяльність та вирішувати спірні питання.

Програма розвитку включає в себе загальну інформацію про учня, ряд зручних методів, що підходять при роботі з дітьми із ООП, модифікації навчальних матеріалів, перелік додаткових послуг спеціалістів. Програма передбачає застосування у навчальному середовищі різноманітних форм роботи як з учнями, так і батьками.

Основні завдання індивідуальної програми розвитку полягають у наявності соціально-психологічної складової комплексного супроводу «особливих» дітей, сприянні рішенню батьків використовуючи переконливі аргументи відвідати психолого-медико-педагогічну консультацію; допомагати у підготовці відповідних документів та ін.

Для того, щоб скласти індивідуальну програму розвитку, навчальний план та програму, обов'язково потрібно знати психологічні особливості «особливих» дітей, які можуть проявляються і в навчанні, і в поведінці дітей, що призводить до виникнення труднощів у навчанні «особливих» дітей.

Допомога «особливим» дітям потребує також соціально-педагогічної та психологічної підтримки їх сімей. Розвиток «особливої» дитини в значній мірі залежить від благополуччя в її родині, участі батьків в її фізичному та моральному розвитку, правильності педагогічного впливу на дитину. Родина, яка виховує дитину з ООП, часто переживає стрес, який може призвести до депресії одного або обох батьків, що негативно відображається на міжособистісних відносинах їх в середині родини.

Обов'язковим є також вивчення захворювань учнів, адже дуже важливо не пропустити дитину, яка потребує особливих освітніх форм навчання та виховання. Це можуть бути діти, хворі на цукровий діабет, бронхіальну астму,

які мають соматичну патологію, захворювання шлунково-кишкового тракту, дихання, серцево-судинної, ендокринної системи та ін.

У моделі інклюзивного навчання зазначенні завдання розглядаються як наскрізні, тобто такі, які проходять через всі освітні ланки закладу. Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах від 15 серпня 2011 р. № 872» (із змінами, внесеними згідно Постанови Кабінету міністрів України № 588 від 09.08.2017 р.), особистісно зорієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами» [25].

Враховуючи усе зазначене, бачимо, що до особистості вчителя ставляться великі вимоги.

Готуючись до уроку, вчитель, який працює в інклюзивному класі, готує план-конспект уроку таким чином, щоб діти з різними нозологіями на одному уроці вивчали близьку за змістом тему, і щоб тема була доступною для засвоєння кожним учнем. Закріплення вивченого матеріалу здійснюється на основі різного дидактичного матеріалу. Його підбирають для кожного індивідуально (роздаткові картки, вправи з навчальних посібників і підручників тощо).

Ефективність застосування особистісно орієнтованого підходу може зрости також і за умови сталої мотивації учня до навчання. Мотиви діяльності таких дітей зумовлюються особливостями їхнього психофізичного розвитку.

Спрямування особистісно орієнтованого підходу в інклюзивному навчанні на досягнення життєвого успіху «особливих» дітей є актуальним педагогічним завданням, яке вимагає зусиль педагогів, психолога, логопеда, олігофренопедагога, медичних працівників та інших спеціалістів.

Позитивним моментом в особистісно орієнтованому підході в інклюзії є те, що учневі завжди можуть допомогти, сильніший учень у навчанні має змогу допомогти слабшому, і він може отримати підтримку в колективі. Підтвердженням цієї думки є позиція ученої Л. Варзацької, яка «метою особистісно орієнтованої освіти вважає не оволодіння знаннями, уміннями, навичками, як в авторитарному типі навчання, а вільний розвиток особистості, котра у процесі навчання зберігає свою індивідуальну неповторність, самотність і гармонію з довкіллям» [5, с. 4].

Усі учасники навчального процесу в цілому вирішують серйозні проблеми «особливих» дітей і надають їм всебічну допомогу та підтримку, щоби вони змогли успішно адаптуватися в освітньому середовищі та суспільстві загалом.

Адаптації передбачає урахування конкретних потреб «особливої» дитини, а також береться до уваги поведінка та організаційні навички.

Педагогам при взаємодії із дітьми та їх батьками, важливо:

- створити атмосферу психологічного комфорту;
- забезпечити їх постійною турботою;
- налагодити позитивні комунікативні зв'язки;
- організувати комплексну соціально-педагогічну та психологічну допомогу і підтримку, яка передбачає стимулювання їх особистісного розвитку і соціалізацію в суспільстві.

Інклюзивна освіта базується на принципах гуманного, рівноправного ставлення до всіх учасників навчального-виховного процесу, виключення проявів дискримінації, створення належних умов, застосування індивідуального підходу.

Однією із основних умов інтеграції дітей з особливими потребами є успішна адаптація в освітній процес навчального закладу. У контексті запровадження інклюзивної моделі навчально-виховного процесу особистісно орієнтований підхід стає одним із невід'ємних принципів.

Втілення особистісно орієнтованого підходу у процес навчання в сучасних умовах гуманізації та демократизації дасть можливість учням з особливими потребами забезпечити в навчальному середовищі успішну адаптацію. Для забезпечення успішної адаптації навчальний заклад має створити усі необхідні умови, щоб кожен учень міг успішно виявити свій особистісний потенціал, самостійно вибираючи шлях свого руху, набуваючи при цьому особливої оригінальності та індивідуальності.

Успішному вирішенню цієї проблеми також слугуватиме визначення пріоритетів у виборі форм і засобів щодо здійснення індивідуалізації навчання.

РОЗДІЛ 2

РОЗРОБКА ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

2.1. **Форми та методи адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання в інклюзивному навчальному просторі**

Оскільки змінюється час, змінюються й вимоги до самої людини. Саме починаючи зі школи, здобуті впродовж усього навчання в ній знання, людина починає застосовувати у своєму практичному житті. Тому дітей потрібно зі шкільної парти вчити самостійно й творчо мислити, сміливо висловлювати свою думку, пропонувати оригінальні ідеї, приймати нестандартні рішення, здійснювати вибір тощо.

Тобто, першочерговим завданням школи стає стимулювання дітей до особистісно розвивальної творчості, спрямування усіх зусиль на розвиток та виховання творчої, унікальної особистості, повноцінну реалізацію природного потенціалу. Саме школа сьогодні є тим інститутом соціалізації, який зможе допомогти дитині краще адаптуватися в навчальному інклюзивному закладі, навчить розкрити особистісний потенціал учнів та забезпечити повноцінний особистісний розвиток, впливаючи на усі сфери життя особистості учнів.

У цьому контексті сучасна школа звертається до особистісно орієнтованого підходу як специфічної форми педагогічної діяльності. Особистісно орієнтований підхід ґрунтується на принципах поваги та індивідуальності до особистості кожної дитини. Він дає можливість створити психологічний комфорт в групі, полегшити комунікативні відносини між учасниками навчально-виховного процесу, зацікавити учнів до виконання самостійної роботи, збільшує його ефективність.

Основними цінностями такого підходу постає людина, яка сама себе «вирощує», тобто самоактуалізуючись і самереалізуючись активно працює над формуванням своєї унікальної особистості. Такий алгоритм дій з боку дитини та зацікавлена позиція педагогічного колективу у кінцевому результаті все це зможе забезпечити в навчальному закладі створення нових механізмів навчання і виховання. Відповідно до цього бачимо, що у навчально-виховному процесі навчальних закладів застосовується ціла низка технологій особистісно орієнтованого навчання.

Звернемося також до статистики, за якою у 2021/2022 н. р. для забезпечення особистісно орієнтованого навчання в інклюзивних класах введено 22758 ставок асистентів вчителя, що на 5543 більше, ніж у минулому році (17215). Кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах ЗЗСО збільшилась на 7608 осіб і становить 32686 учнів (у 2020/2021 – 25078 учнів). Кількість інклюзивних класів зросла на 4535 одиниць і становить 23216 таких класів [33]. Таке збільшення ставок асистентів вчителя та інклюзивних класів ще раз підтверджує думку про те, що вітчизняна система освіти потребує великих змін та перетворень, нових підходів, методів та технологій навчання тощо.

Впровадження в інклюзивний освітній процес різноманітних технологій особистісно орієнтованого навчання «особливих» дітей вимагає:

- повного оновлення змісту навчання й виховання;
- застосування нових підходів до організації сучасних уроків.

Тому при особистісно орієнтованому навчанні істотно змінюється підхід до організації традиційних форм роботи на занятті (індивідуальної, групової, колективної).

Особистісно орієнтоване заняття, побудоване на особистісно орієнтованій взаємодії, є одним із надважливих аспектів, які спрямовані на врахування індивідуального підходу.

Найпростішою особистісно орієнтованою технологією є особистісно орієнтована ситуація. Сутність особистісно орієнтованої ситуації – у

самостійній роботі учня над пошуком смислу життя, пристосовує ситуацію до своїх інтересів, намагається вибудувати модель свого життя, знаходить оригінальні способи вирішення, здійснює критичну оцінку, набуває життєвого досвіду, позитивно вирішує ситуацію. Тобто учень має самостійно пережити цю ситуацію.

Ще однією технологією особистісно орієнтованого навчання є навчальне проектування, яке зорієнтоване на увагу до особистості учня, його самостійне особистісне розкриття з урахуванням інтересів.

При навчальному проектуванні учні самостійно виконують певні завдання протягом визначеного періоду часу. Розв'язання завдань у технології проектування вимагає вирішення певної проблеми, для виконання якої необхідними є використання різноманітних методів, засобів навчання. Педагоги зі свого боку також повинні використовувати різноманітні методи, прийом, засоби, які в сукупності допомагають їм краще розкрити особистість учнів, навчити їх самостійно працювати, практичного застосування знань.

Застосування навчального проектування є також дуже важливим моментом у професійному зростанні педагога, підвищенні рівня його кваліфікації.

Ще однією технологією особистісно орієнтованого навчання є сугестивна технологія або технологія навіювання, яка дозволяє керувати психічним станом учня. Це керівництво відбувається за допомогою педагога, що пізніше переходить у саморегуляцію.

Серед технологій особистісно орієнтованого навчання можна також виокремити:

- технологію співробітництва, яка дає можливість учням навчатися разом;
- технології на основі активізації пізнавальної діяльності учнів передбачають врахування індивідуальності; особистісної якості, яка набувається, закріплюються та розвивається в процесі навчання;
- інноваційні технології (програмоване навчання, проблемне навчання тощо);

- технологію перспективно-випереджувального навчання, яка спрямована на власний успіх, міжособистісне співробітництво, запобігання помилок;
- ігрові технології.

Розмаїття означених особистісно орієнтованих технологій ще раз переконує в тому, що вони спрямовані на гуманізацію відносин, зміну традиційної моделі взаємодії; у процесі реалізації кожної із них створюється площина для суб'єкт-суб'єктних відносин.

Під час розробки на сучасному уроці особистісно орієнтовані технології використовують певні підходи:

- концепція навчання, яка в центр ставить особистість учня як суб'єкта діяльності;
- компетентнісний підхід передбачає розвиток різних компетентностей;
- діяльнісний підхід зосереджує увагу на свідомо-практичній діяльності, організації практики, враховуючи при цьому індивідуальні когнітивні та емоційно-вольові здібності кожного учня.

Важливим є також застосування комплексу принципів:

- антропоцентричності, що передбачає забезпечення індивідуального розвитку;
- дитиноцентричності (врахування у навчально-виховному процесі природних здібностей дитини з акцентуванням уваги на сутнісні характеристики);
- природовідповідності – принцип, що передбачає врахування вікових і психологічних особливостей особистості;
- гуманізації (посилення уваги до особистості)
- диференціації й індивідуалізації (забезпечення повного прояву і розвитку природних здібностей та задатків, комунікативних здібностей, формування індивідуальності кожного учня, набуття ним власного і неповторного досвіду);

– розвивальної допомоги – принцип, що включає в себе актуалізацію власної активності учня, стимулювання його внутрішніх сил і можливостей, що мотивує вибір змісту, цілей, методів, цінностей.

Низка зазначених підходів та принципів, які застосовуються у процесі розроблення особистісно орієнтованої технології сучасного уроку, їх реалізація відбувається інтегровано і включає усі зміни, які відбуваються в системі освіти загалом і модернізації уроку зокрема. Важливе значення також має увесь процес щодо вдосконалення змісту, методів, прийомів, форм організації та засобів навчання.

Для того, щоб урок був ефективним, потрібно дотримуватися певних умов і на практиці застосовувати основні ознаки особистісно орієнтованої технології. Ознаки особистісно орієнтованої технології сприяють підвищенню якості проведення таких уроків.

Основні види особистісно орієнтованих ситуацій, які виділяються за навчальною метою й відповідним способом формулювання конкретної цілі допомагають краще засвоювати матеріал, висловлювати власну позицію; формують вміння бути гнучким, сприяють покращенню комунікативної діяльності усіх учасників навчального процесу тощо.

Під час організації та здійсненні навчально-виховного процесу особистість набуває важливих якостей: індивідуальності, рефлексивності, критичності мислення, самостійності, вміння працювати з інформацією, спілкуватися, розширювати коло комунікативних зв'язків, сміливо висловлювати свою позицію та нести відповідальність за свої дії. А отже, таким чином відбувається становлення та розвиток особистості кожного окремого учня.

Розробка моделей уроків має будуватися таким чином, щоби бралось до уваги оптимальне поєднання принципів дидактики. Серед них основне місце належало принципам науковості, відповідності віковим особливостям. Основними ознаками цієї особистісно орієнтованої технології є:

– «учень усвідомлює мету уроку як важливу особисто для себе;

- засвоєння знань відбувається переважно під час активної діяльності учнів;
- учень – особистість з власним досвідом, тому результативність навчання у значній мірі залежить від уміння використовувати індивідуальний досвід дитини, задовільнити потреби кожного учня;
- при застосування активних методів навчання важливою є стадія актуалізації знань окремого учня, групи, класу в цілому;
- сучасний урок – це продуктивний урок, на якому учень відтворює набуті знання при опануванні нового змісту;
- ефективно навчання не може бути нудним;
- на уроках школярі вчать вчитися, бо не можливо всього навчити, але можна навчитися вчитися. Ось чому прогресивним методом є диференціація з індивідуальними програмами діяльності учнів;
- важливою ознакою є надання школярам свободи вибору варіантів завдань, способів їх виконання, форм звіту за результати роботи;
- діти пам'ятають, що право вибору завжди має врівноважуватися усвідомленою відповідальністю за свій вибір;
- на уроках оцінюють механізм творчості учнів, завдяки якому досягається результат;
- найважливішим джерелом мотивації є власні потреби та інтереси самих учнів» [18].

Активні методи, зокрема їх застосування у закладі освіти, потребує від педагогів та команди психолого-педагогічного супроводу в першу чергу знання цих методів, вміння бути гнучким і правильно їх застосовувати, вміння вміло підбирати та використовувати різні засоби комунікації. Їх застосування сприяє створенню комфортних, безпечних умов, забезпеченню відповідної атмосфери навчального середовища, що спонукає учасників цього процесу до щирості та відкритості, відвертої взаємодії під час використання інтерактивних вправ, бажання повноцінно розкривати свій індивідуальний потенціал.

Команда психолого-педагогічного супроводу для досягнення успішного результату під час роботи з «особливими» дітьми використовує різні ігрові технології. Їх використання дозволяє фахівцям у процесі організації ігрових технологій одночасно поєднувати елементи як творчої, так і дослідницької та пізнавальної діяльності. Поєднання цих технологій сприяє розвитку пізнавальної, емоційної, рухової та інших сфер «особливих» дітей. Завдяки застосуванню ігрових технологій набагато краще проходить соціальна адаптація «особливих» дітей в соціумі.

Надзвичайно важливим і цікавим є застосування у навчально-виховному процесі різноманітних тренінгових технологій. Тренінгова форма формує соціальні навички; відбувається розвиток компетентності, налагодження комунікативної взаємодії та міжособистісних зв'язків між учасниками спілкування.

Соціально-психологічний тренінг, як зазначають науковці, є «особливою формою групової роботи з власними можливостями, обмеженнями, принципами, правилами і проблемами. За своєю суттю – це форма навчання, набуття нових навичок, засвоєння інших психологічних можливостей, можливості особистісних змін» [32].

Інтерактивні методи, які використовуються під час проведення тренінгу з метою забезпечення їхньої результативності занять, мають брати до уваги та ставити акцент на вікових та індивідуальних особливостях учнів. Під час проведення тренінгу можна поєднувати в собі декілька прийомів, щоби залучити усіх до активної співпраці.

Важливим методом, який сприяє покращенню ефективності адаптації «особливих» учнів, є музикотерапія. Музика чинить позитивний вплив на їхній емоційний та психічний стан, регулює ці процеси; збагачує духовний світ дитини, сприяє розвитку психічних процесів учнів, що забезпечують ефективність їхньої пізнавальної діяльності.

Корекція спілкування «особливих» дітей може здійснюватися також за допомогою використання методів психотерапії. Її застосування у процесі

роботи дає можливість здійснити індивідуалізацію дій та краще зрозуміти особистісні проблеми дитини. Надзвичайно важливими є також методи психогімнастики, групової психотерапії, бібліотерапії, терапії за допомогою образотворчої діяльності тощо, які допомагають особистості учня краще розкрити свою індивідуальність.

Підбираючи активні методи роботи з «особливими» дітьми, потрібно враховувати нозології цих дітей, індивідуальний потенціал й індивідуальні можливості кожної дитини, її інтереси та потреби, вміло застосовувати кожний метод, на кожному етапі прослідковувати та виявляти позитивні риси особистості кожного учня. Кожен із цих методів повинен відповідати індивідуальним особливостям дитини, впливати на подальші результати щодо запобігання виникненню вторинних відхилень. Тільки за таких умов педагог у процесі використання у своїй діяльності активних методів навчання зможе досягнути найкращих результатів.

2.2. Зміст та аналіз результатів Програми адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання

З метою покращення адаптації дітей з особливими потребами в умовах особистісно орієнтованого навчання до інклюзивного навчального закладу була розроблена Програма адаптації «Ми всі однакові та рівні»

Розроблену Програму в умовах організації особистісно-орієнтованого навчання в інклюзивному освітньому просторі загальноосвітнього закладу «Ми всі однакові та рівні» впровадили у практику роботи Нововолинського ліцею № 4 імені Т.Г. Шевченка Нововолинської міської ради Волинської області.

Дослідженням було охоплено 12 учнів 5-7 класів навчального закладу, які мають різні нозології. Спочатку для реалізації розробленої Програми адаптації було створено ініціативну робочу групу фахівців, до складу якої увійшли різні

спеціалісти. Серед них були соціальний педагог, практичний психолог, дефектолог, 5 класних керівників.

Далі спробуємо розглянути мету кожного заняття Програми «Ми всі однакові та рівні» відповідно до обраних напрямів соціально-педагогічної роботи в інклюзивному навчальному закладі. Зокрема:

- емоційно-психічний стан;
- поведінка та взаємодія;
- мотивація на досягнення успіху.

Зі структурою Програми адаптації «Ми всі однакові та рівні» можна ознайомитися у Додатку А.

Процес впровадження Програми адаптації «особливих» дітей в умовах організації особистісно-орієнтованого навчання в інклюзивному освітньому просторі включав такі три етапи:

- організаційно-констатувальний;
- формувальний;
- контрольний.

На організаційно-констатувальному етапі відбулося ознайомлення педагогічного колективу із метою і змістом Програми адаптації. З числа педагогічного колективу школи для реалізації Програми адаптації «Ми всі однакові та рівні» створили робочу ініціативну групу.

Далі було здійснене планування заходів навчально-виховного процесу закладу. До цих запропонованих у Програмі адаптації заходів внесли такі основні блоки:

- стабілізація та покращення емоційно-психічного стану дитини у навчально-виховному процесі;
- формування конструктивної моделі поведінки та взаємодії з оточуючими;
- механізми вироблення мотивації на досягнення успіху кожної окремо взятої дитини.

Наступним кроком нашого дослідження був формувальний етап. На формувальному етапі дослідження в основу реалізації розробленої Програми адаптації «Ми всі однакові та рівні» в умовах організації особистісно-орієнтованого навчання застосовувалась групова, тренінгова діяльність й індивідуальна робота з «особливими» дітьми та батьками.

Метою цієї роботи було спрямування на допомогу таким учням, щоб успішно адаптуватися до умов навчання та їх успішну соціалізацію і самореалізацію в соціумі. Індивідуальна робота з «особливими» дітьми проводилася у різних формах. Зокрема, застосовувалися бесіди, консультації, корекційні заняття, ситуативні завдання тощо.

Групова виховна робота полягала у проведенні різноманітних тренінгових занять, інтерактивних вправ, терапевтичних методик. Усі ці форми спрямовані на формування і розвиток адаптивних навичок «особливих» дітей.

Після завершення формувального етапу педагогічного експерименту наступним кроком нашого дослідження став контрольний етап. На цьому етапі проводився аналіз визначення ефективності розробленої Програми адаптації дітей з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання.

З метою визначення адаптації «особливих» дітей в умовах організації особистісно орієнтованого навчання у ході дослідження серед учнів 5-7-х класів Нововолинського ліцею № 4 імені Т.Г. Шевченка (Волинська область) виділили два критерії (емоційно-психічний стан, ціннісно-поведінковий) та рівні (високий, середній, низький) ефективності процесу адаптації учнів з особливими потребами до здобуття знань в навчальному інклюзивному закладі. Показники цих критеріїв зазначені в додатку Б.

Далі спробуємо більш детально проаналізувати ефективність процесу адаптації «особливих» дітей.

Відповідно до підбраного діагностичного комплексу методик в «особливих» учнів в умовах організації особистісно орієнтованого навчання в інклюзивному навчальному закладі на початку експерименту визначили

діагностику рівня їхнього емоційно-психічного стану. З результатами визначення емоційно-психічного стану можна ознайомитися у таблицях 2.2 і 2.3.

Таблиця 2.2

Співвідношення рівня тривожності «особливих» дітей

№п/п	Назва показника	Тривожність		
		В	С	Н
	Рівень			
1.	На початок експерименту (%)	42	50	8
2.	На кінець експерименту (%)	7	72	21

Дані зображеної вище таблиці 2.2 говорять про формування оптимального рівня тривожності у більшості учнів цієї категорії.

Суттєво значимою характеристикою, яка допомагає «особливим» учням розкрити свій індивідуальний потенціал щодо виявлення емоційної сфери учнів з особливими потребами є показник визначення рівня їхньої самооцінки. З узагальненим аналізом результатів нашого дослідження щодо визначення рівня самооцінки «особливих» дітей, які були виявлені на початку та в кінці педагогічного експерименту, можна ознайомитися у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Порівняння рівня самооцінки «особливих» дітей

№п/п	Рівень самооцінки	Початок експерименту (%)	Кінець експерименту (%)
1.	Низька самооцінка	72	62
2.	Адекватна самооцінка	18	28
3.	Завищена самооцінка	10	10

Як бачимо, зазначена у табл. 2.3 динаміка корекції самооцінки «особливих» дітей під час нашого експерименту, виявилася позитивною. Такий результат ще раз підтверджує важливість розробленої та впровадженої Програми адаптації «особливих» дітей в умовах особистісно орієнтованого навчання в навчальному закладі «Ми всі однакові та рівні», яка застосовувалась для покращення рівня адаптації «особливих» дітей.

Експериментальні дані щодо визначення рівня психоемоційного контакту і взаємодії «особливих» дітей та вчителів навчального закладу показують, що за іншими показниками картина нашого дослідження суттєво змінюється.

Таблиця 2.4

Визначення оцінки рівня психоемоційного контакту і взаємодії «особливих» дітей та вчителів навчального закладу

№п /п	Показники рівня психоемоційного контакту і взаємодії	До експерименту (%)	Після експерименту (%)
1.	Соціальний контакт: а) неприйняття; б) умовне прийняття (відповідно до ситуації); в) повне прийняття	32 58 10	10 48 42
2.	Наявність психічного контакту (взаємної зацікавленості)	–	32
3.	Реакція емоційного відторгнення	70	48
4.	Здатність здійснювати комунікативні зв'язки	20	78
5.	Готовність співпрацювати з іншими людьми	22	80
6.	Наявність довіри	–	40
7.	Емоційне благополуччя	–	40
8.	Відчуття безпеки або захищеності свого життя	–	58

Як бачимо, у ході проведення дослідження спостерігається наявність високих показників прояву комунікативної дружності, співпраці, рівня довіри до школи.

Таку зміну ситуації пов'язуємо у першу чергу із введенням у роботу з «особливими» дітьми різних адаптаційних заходів, які проводились з учнями. З огляду на зазначене вище ще раз переконуємося у важливості та необхідності проведення низки таких заходів з «особливими» дітьми.

У ході педагогічного експерименту далі здійснили подальше опрацювання над отриманим в ході експерименту матеріалом за другим ціннісно-поведінковим критерієм. Так, характеристика ціннісно-мотиваційної сфери «особливих» дітей показала, що аналіз результатів дослідження демонструє визначення рівня сформованості різних моральних соціальних життєвих пріоритетів «особливих» учнів, які вибирають «особливі» діти.

Отримані в ході нашого дослідження результати щодо визначення показників ціннісної сфери, зокрема ціннісних пріоритетів життя учнів такої категорії, зазначені у табл. 2.5. Показники цих пріоритетів визначались за 5-ти бальною системою. За результатами цієї таблиці можемо судити про збільшення значимості в учнів, які мають особливі потреби, основних соціальних пріоритетів, що дає підстави говорити про явне підвищення багатьох показників та позитивний результат проведеної експериментальної роботи.

За даними цієї таблиці також бачимо, що дуже складно протягом нетривалого терміну експерименту суттєво вплинути на світогляд та інтереси «особливих» учнів. Для цього, щоб це стало можливим і були кращі показники, необхідною є організація злагодженої і дружньої роботи усієї команди спеціалістів.

Таблиця 2.5

Визначення рівня сформованості ціннісної сфери життя дітей з особливими потребами

№п /п	Життєві пріоритети	Рангове місце		До початку експерименту	Після завершення експерименту
		до	після		
1.	Радісні моменти в житті	3	1	4,35	4,9
2.	Сфера дозвілля	1	8	4,88	3,6
3.	Власне життя	5	2	3,6	4,78
4.	Досягнення матеріального благополуччя	2	3	4,83	4,32
5.	Престижна професія	9	7	3,09	3,99
6.	Отримання освіти, розширення власного світогляду	7	4	3,2	4,31
7.	Розвиток власних можливостей	8	5	3,14	4,3
8.	Наявність друзів, любов	6	9	4,08	3,55
9.	Ефективна комунікація з оточуючими людьми	4	6	3,9	4,2

Далі у ході нашого дослідження ставили перед собою завдання з'ясувати ступінь готовності «особливих» дітей до навчання як до показника соціальної активності. У цьому контексті були визначені рівні готовності дітей щодо навчання у навчальному інклюзивному закладі. Зокрема, досліджувалась їхня

психологічна готовність, теоретична готовність, а також бралася до уваги дієво-практична готовність учнів. Виділені рівні означених готовностей «особливих» дітей зображені в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Рівень готовності учнів до навчання

№ п/п	Готовність до самозахисту	Рівні готовності					
		До початку експерименту			Після завершення експерименту		
		В	С	Н	В	С	Н
1.	Психологічна	0	9	91	10	50	40
2.	Теоретична	0	20	80	20	50	30
3.	Дієво-практична	0	20	80	20	50	30
	Загальна	0	9	91	10	50	40

Як бачимо, порівняльний аналіз даних щодо рівня підготовленості учнів з особливими потребами в умовах організації особистісно орієнтованого навчання, зображених в таблиці 2.6 показав, що після проведення експерименту результати стали дещо іншими і стали відрізнятися. Така ситуація, на нашу думку, пов'язана із суттєвими змінами, які виникають в «особливих» дітей, у ціннісній та поведінковій сфері після впровадження в експериментальне дослідження Програми адаптації «Ми всі однакові та рівні».

Результати також показують, що у ході експерименту значно зростає кількість опитаних нами респондентів, які мають середній рівень готовності. Відповідно, бачимо, що середній рівень готовності до навчання мають 50% опитаних учнів. Високого рівня готовності до особистісно орієнтованого навчання в умовах інклюзивного навчального закладу досягли 10% опитаних нами респондентів.

Далі, для того, щоб визначити результати нашої підсумкової роботи та зробити відповідні висновки дослідження, перед завершенням експерименту «особливим» учням потрібно було дати відповідь на запитання: «Вкажіть, які саме позитивні зміни відбувалися у навчальному процесі вашого закладу освіти?». Відповіді опитаних респондентів на поставлене нами запитання представлені у табл. 2.7.

Результати запитання щодо позитивних змін в учнів з особливими потребами після впровадженної Програм адаптації

№п/п	Позитивні зміни	%
1.	Став (ла) більш спокійнішим, заспокоїлася нервова система	73
2.	З'явилася віра у власні сили	53
3.	З'явилися нові навички поведінки	43
4.	Став (ла) більше довіряти людям	35
5.	Налагодилися стосунки в родині, зокрема з батьками	22

Аналізуючи відповіді респондентів, зображені в табл. 2.7, бачимо, що результати значно змінилися у кращу сторону. На основі таких спостережень приходимо до висновку, що результати відповіді учнів на поставлене запитання демонструють позитивні особистісні зрушення та зміни, появу високих показників. Така ситуація підтверджується усіма відповідями, які надали опитані респонденти.

Отож, виявлення позитивної динаміки таким чином підтверджує ефективність проведеного педагогічного експерименту з адаптації «особливих» учнів до організації особистісно орієнтованого навчання.

Таким чином, з метою покращення адаптації «особливих» дітей в умовах організації особистісно орієнтованого навчання до інклюзивного навчального закладу була розроблена Програма адаптації «Ми всі однакові та рівні», для реалізації якої необхідним є застосування різних форм та методів.

Процес впровадження Програми адаптації «особливих» дітей здійснювався на організаційно-констатувальному, формувальному та контрольному етапах.

На першому етапі педагогічний колектив був ознайомлений із метою і змістом Програми адаптації. З числа педагогічного колективу школи для реалізації Програми адаптації створили робочу ініціативну групу. Далі було здійснене планування заходів навчально-виховного процесу закладу, до яких внесли основні блоки: стабілізація та покращення емоційно-психічного стану

дитини у навчально-виховному процесі; формування конструктивної моделі поведінки та взаємодії з оточуючими; механізми вироблення мотивації на досягнення успіху кожної окремо взятої дитини.

На формувальному етапі робота передбачала надання допомоги «особливим» учням, щоб їхня адаптація до умов навчання стала успішною і вони змогли само реалізуватися в соціумі. Застосовувалась групова, тренінгова діяльність, а також й індивідуальна робота з «особливими» дітьми та їхніми батьками. Індивідуальна робота з такою категорією дітей проводилася у різних формах (бесіди, опитування, консультації, корекційні заняття, ситуативні завдання тощо).

Групова виховна робота здійснювалась за допомогою проведення різноманітних тренінгових занять, інтерактивних вправ, терапевтичних методик. Усі ці форми спрямовані на формування в учнів навичок адаптації та їх розвиток упродовж усього навчання та життєдіяльності «особливих» дітей.

На контрольному етапі проводився аналіз визначення ефективності розробленої Програми адаптації «особливих» дітей в умовах організації особистісно орієнтованого навчання. З метою визначення адаптації «особливих» дітей в умовах організації особистісно орієнтованого навчання у ході дослідження серед учнів 5-7-х класів Нововолинського ліцею № 4 імені Т.Г. Шевченка (Волинська область) виділили два критерії (емоційно-психічний стан, ціннісно-поведінковий) та рівні (високий, середній, низький) ефективності процесу адаптації учнів до навчання в навчальному інклюзивному закладі.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання кваліфікаційної роботи магістра приходимо до таких висновків.

Становлення особистісно орієнтованого навчання викликане соціально-економічними змінами в нашому суспільстві. Особистісно орієнтоване навчання трактуємо як процес цілеспрямованих суб'єкт-суб'єктних відносин учня та вчителя, який в основу ставить особливості індивідуального розвитку, набуття неповторної індивідуальності через реалізацію природного потенціалу, формування самостійності, ініціативності, активності, здатності до самореалізації, самовдосконалення, успішної адаптації.

Мотиви діяльності таких «особливих» дітей зумовлюються особливостями їхнього психофізичного розвитку. Однією із основних умов інтеграції «особливих» дітей є успішна адаптація в освітній процес навчального закладу. У контексті запровадження інклюзивної моделі навчально-виховного процесу особистісно орієнтований підхід стає одним із невід'ємних принципів.

Втілення особистісно орієнтованого підходу у процес навчання в сучасних умовах гуманізації та демократизації дасть можливість учням з особливими потребами забезпечити в навчальному середовищі успішну адаптацію. Для забезпечення успішної адаптації навчальний заклад має створити усі необхідні умови, щоб кожен учень міг успішно виявити свій особистісний потенціал, самостійно вибираючи шлях свого руху, набуваючи при цьому особливої оригінальності та індивідуальності.

Успішному вирішенню цієї проблеми слугуватиме визначення пріоритетів у виборі форм і засобів щодо здійснення індивідуалізації навчання.

Підбираючи методи роботи з «особливими» дітьми, потрібно враховувати нозології цих дітей й індивідуальні можливості кожної дитини, її потенціал, вміло застосовувати кожний метод. Кожен із цих методів повинен відповідати особливостям дитини і сприяти корекції вторинних відхилень. Тільки за таких

умов педагог зможе досягнути найкращих результатів у процесі застосування активних методів навчання.

Відповідно до підбраного діагностичного комплексу методик в «особливих» учнів при організації особистісно орієнтованого навчання в інклюзивному закладі на початку експерименту визначили діагностику рівня їхнього емоційно-психічного стану. Суттєво значимою характеристикою, яка допомагає «особливим» учням розкрити свій індивідуальний потенціал щодо визначення емоційної сфери «особливих» учнів, їхнього психічного стану є показник визначення рівня їхньої самооцінки. Корекція самооцінки «особливих» дітей під час нашого експерименту, виявилася позитивною. Такий результат підтверджує важливість розробленої та впровадженої нами Програми адаптації «Ми всі однакові та рівні», яка застосовувалась для покращення рівня адаптації «особливих» дітей.

Ще одним підтвердженням ефективності розробленої та впровадженої Програми адаптації щодо першого критерію може бути аналіз діагностичного показника рівня психоемоційного контакту й рівня взаємодії між «особливими» дітьми та вчителями навчального закладу. На основі отриманих після проведеного експерименту результатів бачимо, що картина щодо інших показників нашого дослідження суттєво змінюється.

Таку зміну ситуації пов'язуємо у першу чергу із введенням у роботу з «особливими» дітьми різних адаптаційних заходів, які проводились з учнями з особливими потребами. З огляду на зазначене вище ще раз переконуємося у важливості та необхідності проведення низки таких заходів з «особливими» дітьми.

Отримані в ході дослідження результати щодо визначення показників ціннісної сфери учнів цієї категорії. Показники цих пріоритетів визначались за 5-ти бальною системою. За цими результатами можемо судити про збільшення значимості в учнів, які мають особливі потреби, основних соціальних пріоритетів, що дає підстави говорити про явне підвищення багатьох показників та позитивний результат проведеної експериментальної роботи.

Дуже складно протягом нетривалого терміну експерименту суттєво вплинути на світогляд та інтереси «особливих» учнів. Для цього, щоб це стало можливим і були кращі показники, необхідною є організація злагодженої і дружньої роботи усієї команди спеціалістів. Такий результат, на нашу думку, пояснюється у першу чергу позитивними змінами ціннісно-поведінкової сфери «особливих» учнів після адаптації Програми «Ми всі однакові та рівні».

Успішною та позитивною у дослідженні тенденцією є й те, що істотно збільшилася кількість опитаних учнів, які досягли середнього рівня готовності. Їх стало 50%; вперше з'являється 10% опитаних респондентів, які оволоділи високим рівнем готовності до організації особистісно орієнтованого навчання та виховання в умовах інклюзивного навчального закладу.

Для того, щоб визначити результати нашої підсумкової роботи та зробити відповідні висновки дослідження, перед завершенням експерименту «особливим» учням потрібно було дати відповідь на запитання: «Вкажіть, які саме позитивні зміни відбувалися у навчальному процесі вашого закладу освіти?». Аналізуючи відповіді респондентів, бачимо, що результати значно змінилися у кращу сторону. На основі таких спостережень приходимо до висновку, що всі відповіді підтверджуються високими показниками позитивних особистісних змін «особливих» учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранова В. Упровадження особистісно зорієнтованих технологій : супровід та система підготовки вчителів. *Методист*. 2015. № 12. С. 25–56.
2. Березюк О.С. Методи організації особистісно орієнтованого навчання в освітньому середовищі. Професійна педагогічна освіта : особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 346-360.
3. Бех І. Д. Особистісно орієнтована модель виховання як науковий конструкт. URL : http://library.udpu.org.ua/-library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf (дата звернення: 16.10.2023).
4. Бех М. Особистісно орієнтовані технології навчання в початковій школі. *Початкова школа*. 2017. № 6. С. 36–40.
5. Варзацька Л. Формування оргдіяльнісних умінь на уроках української мови в старшій школі на академічному рівні : метод. посіб. К. : Педагогічна думка, 2012. 144 с.
6. Гаяш О.В. Особистісно орієнтований підхід в інклюзивному навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями. *Nowoczesna edukacja : filozofia, innowacja; doświadczenie*. 2018. Nr 1 (9). Lodz : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki I Umiejetnosci. С. 36–41.
7. Гаяш О.В. Сутність процесів адаптації та модифікації для ефективності навчання учнів з особливими освітніми потребами. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/38865/1/Гаяш%20О.В.%20Сутність%20процесів%20адаптації%20та%20модифікації.pdf> (дата звернення: 20.11.2023).
8. Дічек Н. Шляхи утвердження в Україні особистісно орієнтованої парадигми шкільної освіти: психолого-педагогічний аспект. *Освітологія*, № 5, 2016. С. 140–146.

9. Засенко В. В. Освіта «особливих» дітей: стан і перспективи розвитку. *Педагогіка і психологія*. Вісник АПН України. Pedagogics and psychology Newsletter of the APS of Ukraine. 2016. № 4. С. 19–23.
10. Кадров А.О. Проект «Модель компетентнісно зорієнтованого навчання та виховання навчально-виховного комплексу». *Виховна робота в школі (Осн)*. 2014. № 7. С. 19–30.
11. Колосова О.В., Гурал-Пулроле Й. Соціальна адаптація дітей з синдромом дауна. *Молодий вчений*. № 5.2 (57.2). травень, 2018. С. 49–53.
12. Кобильченко В.В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2017. 367 с.
13. Косарева Н.П. Особистісно зорієнтоване навчання як основна парадигма в сучасній педагогіці. *Англійська мова та література (Осн)*. 2016. № 25/26. С. 66–69.
14. Кулик О. Особистісно орієнтований підхід до навчання як чинник мовленнєвого розвитку учнів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 2. С. 114–119.
15. Кугуєнко Н.Ф. Світовий досвід інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади. Джерело педагогічних інновацій – управління освіти. URL: kominternovskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/.../Джерело_Силина_2013.doc (дата звернення: 27.11.2023).
16. Кукурудза Г.В. Психологічна модель раннього втручання: допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку : монографія. Х. : Точка, 2013. 244 с.
17. Марчук Т.Ф. Методи особистісно-орієнтованого навчання на уроках української мови у початковій школі інтенсивної педагогічної корекції : навчально-методичний посібник. Київ, 2013. 132 с.
18. Микитась Т. Особистісно орієнтований підхід в організації освітнього процесу в Новій українській школі. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2018. № 6. С. 92–96.

19. Організаційні засади діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі : метод. посіб. / уклад. : О. В. Коган та ін. Харків : «Друкарня Мадрид», 2019. 110 с.

20. Подмазін С.І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... докт. філософ. наук за спеціальністю 09.00.03. Дніпропетровськ. 2006. 44 с.

21. Потапюк Л.М. Організація інклюзивної освіти у вітчизняному просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* № 1 (21). 2021. Дніпро. С. 119–126.

22. Потапюк Л.М. Соціальна інклюзія у сучасних освітніх закладах. *Витоки педагогічної майстерності : журнал /* Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2021. Випуск 27. (Серія «Педагогічні науки»). С. 205–210.

23. Потапюк Л.М., Куліш Г.О Організація особистісно-орієнтованого навчання на сучасному етапі. *Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference «The basis for the further movement of scientific knowledge», February 20–21, 2023 Dresden, Germany by the «InterSci».* 91 p. P. 54–58.

24. Потапюк Л.М., Куліш Г.О. Реалізація особистісно-орієнтованої парадигми навчання в закладах вищої освіти. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 18 травня 2023 р. Полтава : ПДАУ, 2023. С. 512–515.

25. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.10.2023).

26. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18>.

27. Ребізант І.С. Реалізація особистісно орієнтованого підходу у формуванні читацьких умінь учнів початкових класів. *Таврійський вісник освіти*. 2019. № 1. С. 182–187.

28. Романовська І.В. Розвиток мовленнєвої компетентності молодших школярів через застосування особистісно орієнтованого підходу. *Таврійський вісник освіти*. 2019. № 1. С. 187–195.

28. Санченко І.М. Школа особистісно зорієнтованої освіти. *Управління школою (Осн)*. 2016. № 31/33. С. 33–39.

30. Семененко І.Є. Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття «педагогічний супровід». *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2015. Вип. 49. С. 34–43.

31. Словник-довідник з української лінгводидактики / Кол. авторів за ред. М.І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

32. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : методичний посібник / під заг. ред. Софій Н.З. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.

33. Статистичні дані Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 17.11.2023).

34. Торубара О.М. Організація самостійної роботи учнів в умовах особистісно орієнтованого навчання. *Трудова підготовка в рідній школі*. 2015. № 3. С. 2–5.

35. Шевцов А.Г. Особистісно орієнтоване навчання як основа освіти людей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання у людей з особливими потребами*. № 12 (14). 2015. С. 35–39.

36. Чудна В.І. Організація особистісно орієнтованого навчання молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 1 (1). С. 170–176.

36. Яценко С.Л. Особистісно орієнтоване навчання : теоретичний та прикладний аспекти. *Проблеми освіти : наук-метод. зб.* / Інститут

інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 231–237.

37. Haug P. Understanding inclusive education : ideals and reality. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21017. № 19 (3), P. 206–217.

38. McManis L.D. Inclusive Education : What It Means, Proven Strategies, and a Case Study : Resilient Educator : Website. 2021. URL: <https://resilienteducator.com/classroom-resources/inclusive-education> (acceded 25.11.2023).

39. Shostak O, Nikolenko I, Sereda I, Pushkarova T, Potapiuk L. Formation of an inclusive approach in the education of children with special educational needs (ukrainian experience). *Conhecimento & Diversidade*, Niterói, v. 15, n. 38 Jul./Set. 2023. 280–305.

40. Somma M., Bennett S. Inclusive Education and Pedagogical Change : Experiences From The Front Lines. *International Journal of Educational Methodology*. 2020. Vol. 6 (2). Pp. 285–295.

ДОДАТКИ

Структура Програми адаптації дітей з особливими потребами

«Ми всі однакові та рівні»

№ п/п	Тема	Мета	Метод/технологія
Емоційно-психічний стан			
1	Шлях до успіху	Складання індивідуального плану соціальної адаптації дитини з особливими потребами, з урахуванням нозології захворювання; ознайомлення з програмою та підготовка до взаємодії з соціальним педагогом протягом реалізації комплексної програми адаптації	Індивідуальне консультування
2	Хто я?	Допомога дитині з особливими потребами усвідомити своє місце у суспільстві, усвідомити свої можливості у самореалізації та активній суспільній позиції; формування розуміння необхідності та можливості виходу з соціальної ізоляції	Ігрова терапія, бібліотерапія, музикотерапія
3	Моя самооцінка	Розвиток уміння гнучкості поведінки, переборювати відчуття невпевненості в собі; виявленню і розкриттю психологічних можливостей і здібностей. Підвищення самооцінки та подолання сором'язливості, тривожності, депресії	Соціальнопсихологічний тренінг
4	Повір в себе	Корекція самооцінки; формування позитивного самосприйняття; формування адекватного ставлення учня з особливими освітніми потребами до власних потреб, усвідомлення важливості вирішення власних особистісних переживань	Бесіда, консультування, Сімейна арттерапія
5	Я – гармонійна особистість	Формування відчуття внутрішньої гармонії, врівноваженості, відчуття безпеки та впевненості у майбутньому. Формування відчуття спокою, внутрішньої гармонії та стабільності, врівноваженості	Тренінгове заняття
6	Гандикапізм. Що це та як його подолати?	Формування позитивного ставлення до себе та оточуючих; розвиток уміння сприймати й розуміти свій емоційний стан та стан інших, відчути власні почуття й емоції. Вироблення позитивного сприйняття себе. Поглибити розуміння таких понять, як терпіння, почуття такту, повага до себе до іншого	Групове заняття, консультування
7	Саморегуляція	Вироблення навичок контролювати свій емоційний стан, подавляти негативні реакції та переводити їх у позитивні форми	Соціально психологічний тренінг, арттерапія,

		поведінки. Зняття надмірного напруження і тривожності. Навчання конструктивним формам взаємодії з однолітками та дорослими. Шляхи подолання стресу та депресії	музикотерапія
8	Я – рівноправна особистість	Осмислення особистостей процесу становлення власної особистості; формування розуміння власних прав та можливостей у шкільному освітньому просторі та суспільстві загалом	Групове соціотерапевтичне заняття разом з батьками, арттерапія, групове консультування
Поведінка та взаємодія			
1	Дій за правилами	Ознайомлення дитини з особливими потребами з нормами та правилами поведінки в умовах закладу загальноосвітньої освіти; вироблення мотивації та навичок дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки	Соціально-просвітницький тренінг, трудотерапія
2	Спілкуватися. Як?	Сприяння розвитку навичок ефективного спілкування, вивчення та закріплення прийомів конструктивного, безконфліктного спілкування з однолітками та дорослими	Соціально-просвітницький тренінг
3	В гармонії з внутрішнім та зовнішнім	Розвиток навичок розуміння власних бажань та творчого самовираження вироблення навичок співпраці та конструктивної взаємодії для досягнення поставленої мети	Соціотерапевтичне заняття
4	Конфлікти у нашому житті – це норма	Вироблення в дітей з особливими потребами навичок уникнення конфліктів та вироблення конструктивних форм поведінки; вміння; надання алгоритму вирішення конфліктів	Соціально просвітницький тренінг
5	Я контролюю себе	Сформувані вміння активізувати життєві ситуації та знаходити оптимальні шляхи їх вирішення; керувати емоціями; виховання поваги до оточуючих, доброзичливості, ввічливості у спілкуванні; вміння викликати повагу до себе як до особистості	Соціотерапевтичне заняття, індивідуальне консультування
6	Вміння сказати «Ні»	Ознайомлення дітей з особливими потребами з особливостями асертивної поведінки, вироблення навички сказати «ні», та не піддаватися тиску з боку однолітків. Профілактика девіантної та делінквентної поведінки	Соціально просвітницький тренінг
7	Я можу все	Ознайомлення з алгоритмом прийняття рішення. Вироблення вміння в дітей з особливими потребами приймати рішення та нести за це відповідальність	Соціально просвітницький тренінг

Мотивація на досягнення успіху			
1	„Вчимося ставити мету та досягати її	Постановка власної мети та вироблення мотивації для її досягнення	Соціотерапевтичне заняття, консультування
2	Освіта для успішних людей	Визначення переваг та недоліків здобуття освіти; визначення перспектив для самореалізації у суспільстві людини з освітою. Формування мотивації на навчання та здобуття якісної освіти. Шляхи подолання стресу від аудиторних занять, складанням іспитів	Соціально просвітницький тренінг
3	Мотивація власної діяльності	Розвинути навички самосприйняття самопідтримки, мотивації власної діяльності	Соціотерапевтичне заняття
4	Я хочу, я можу, я буду	Сприяти формуванню у дітей з особливими потребами просоціальності мотивації: показати, що успіху досягти може кожен; допомогти визначити позитивні риси, які допоможуть досягти успіху	Соціально просвітницький тренінг
5	Мене не зламати	Сприяти розвитку вміння долати труднощі та цілеспрямовано рухатися до своєї мети, підвищенню самооцінки, подоланню можливості психологічних бар'єрів, усвідомленню можливості вчитися на власному досвіді, усвідомленню життєвих перспектив	Соціально просвітницький тренінг Соціотерапевтичне заняття

Додаток Б

Критерії ефективності процесу адаптації учнів з особливими потребами до навчання в умовах інклюзивного освітнього простору

№ п/п	Критерій	Рівні	Показники
1	Емоційно-психічного стану	1 високий	– наявність оптимального порогу тривожності особистості, як компоненту самоконтролю і самовиховання; – відсутність проявів вербальної та поведінкової агресії; – сформованість адекватної самооцінки; – наявність психічного контакту (взаємної зацікавленості), зустрічних зусиль, співпраці та високий рівень довіри у процесі спілкування та взаємодії між дитиною з особливими потребами та оточенням
		2 середній	– зниження рівня тривожності, ситуативний прояв реактивної тривожності (емоційна напруга, занепокоєння, заклопотаність, нервозність); – епізодична поведінкова та вербальна агресивність, зниження рівня ворожості; – залежність самооцінки від соціальної ситуації, зростання адекватної самооцінки; – наявність ознак емоційного благополуччя, проявів комунікативної дружності, покращення взаємовідносин між дитиною з особливими потребами та однолітками, а також найближчим оточенням, готовність до співпраці, зниження рівня беззахисності
		3 низький	високий поріг рівня тривожності – перетворення реактивної тривожності в особистісну (від невпевненості, перебільшення небезпечності зовнішніх чинників до сприйняття будь-якої нової ситуації як загрозової); – високий рівень невиправданої агресивності, що проявляється у підвищеній ворожості, конфліктності, дратівливості, постійних сварках і бійках; – рівень самооцінки низький, суттєво проявляються психічні дезадаптаційні розлади (синдром гіперактивності, імпульсивність)
2	Ціннісно-поведінковий	1 високий	– вільне володіння навичками конструктивного спілкування та міжособистісної взаємодії; – чітке усвідомлення позитивних переваг соціально-активної поведінки над соціальною ізоляцією; сформованість професійних інтересів та нахилів; – яскраво виражена здатність до самоорганізації та

			наявність навичок самообслуговування та саморегуляції; – має стійку мотивацію до навчання (розуміє необхідність власної освіченості, має зацікавленість в отриманні освіти), сформовані достатньо високі навчальні уміння та навички з урахуванням групи інвалідності.
		2 середній	демонструє зацікавленість у спілкуванні та добровільно приймає участь у різноманітних видах діяльності; – в основному володіє навичками суспільної, творчої активності, але не завжди їх використовує; має коло певних професійних пріоритетів, але ще не має стійкого визначення професійних уподобань та нахилів; – поведінка відрізняється нестійкістю та недостатнім самоконтролем; – ставлення до навчання позитивне, але освіта ще не стала внутрішньою потребою, має середній рівень навчальних умінь та навичок
3		3 низький	– явне байдуже ставлення до власного життя; – відсутні комунікативні навички та уміння будувати позитивні відносини з оточуючими, наявність проблем у міжособистісному спілкуванні, соціальна ізоляція; – деформація ціннісних пріоритетів, перевага матеріального над духовним

Найважливішим показником успішності процесу є характеристика емоційно-психічного стану дітей: їх рівня тривожності, агресивності, імпульсивності та самооцінки. Практично усі діти з особливими потребами мають багато психологічних травм. Усі ці травми наклали певний негативний відбиток на їхній емоційно-психічний стан, значно вплинули на загальний стан, спровокували реакції образи і недовіри до оточуючих, агресії до оточуючих, байдужості та пасивності, деформацію їхньої власної самооцінки тощо.

Для визначення рівня психоемоційних станів дітей з особливими потребами сформували діагностичний комплекс методик. За основу у цих методиках бралися до уваги вікові особливості таких дітей, особливості їхньої поведінки.

Діагностичний комплекс методик, який необхідний для проведення дослідження, враховував вікові особливості дитини з особливими потребами, включав в себе такі методики:

1. Для діагностики рівня тривожності:
 - рисунковий тест на виявлення індексу тривожності («14 ситуацій життя»);
 - тест для оцінки шкільної тривожності Філіпса, «Шкала ситуативної тривоги кондака»;
 - «Шкала особистісної тривожності Ч. Спілберга».
2. Для діагностики рівня агресивності:
 - методика діагностики показників і форм агресії (опитувальник) А. Басса та А. Дарки (за адаптацією Л. Осницького);
 - проєктивні методики (за кольором) «Силует», «Кольорові діти»,
 - колір-тест М. Люшера,
 - рисунковий тест «Неіснуюча тварина».
3. Для визначення рівня самооцінки:
 - методика діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка.